

ЕТИЧНІ ДИЛЕМИ АДВОКАТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ У ПРАВОСУДДІ

ETHICAL DILEMMAS OF ADVOCACY IN THE CONTEXT OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE JUDICIARY

Храпенко О.О., к.ю.н.,
доцент кафедри організації судових, правоохоронних органів та адвокатури
Національний університет «Одеська юридична академія»

Меденцев А.М., к.ю.н.,
доцент кафедри кримінального права, процесу та криміналістики
Міжнародний гуманітарний університет

Сперанський В.О., к.т.н.,
доцент кафедри комп'ютеризованих систем та програмних технологій
Національний університет «Одеська політехніка»

Статтю присвячено висвітленню актуальної на сьогодні проблеми автоматизації діяльності інституту адвокатури за рахунок впровадження новітніх технологій, що беззаперечно має величезний потенціал для підвищення ефективності (результативності та оперативності) надання правничої допомоги. Проте використання штучного інтелекту (ШІ) в правосудді повинно ґрунтуватися на неухильному дотриманні таких фундаментальних принципів, як верховенство права, законність, конфіденційність, професійна незалежність та персональна відповідальність адвоката.

У статті досліджено різні аспекти імплементації ШІ в юридичну практику під час підготовки процесуальних документів: від використання сучасних онлайн-платформ для дистанційних консультацій до застосування складних генеративних LLM систем на кшталт ChatGPT. Аналізується діалектична природа цього процесу: з одного боку, визнаються переваги у вигляді розширення доступу до правосуддя для вразливих верств населення та оптимізації рутинних завдань, а з іншого – акцентується на іманентних ризиках. На основі аналізу новітньої судової практики України детально розкривається проблема повної відповідальності адвоката за недостовірну інформацію, згенеровану алгоритмом («галюцинації»), що унеможливорює делегування професійної відповідальності машині.

Окрему увагу приділено фундаментальній загрозі порушення адвокатської таємниці при використанні публічних хмарних сервісів, а також системним ризикам, пов'язаним з алгоритмічною упередженістю та непрозорістю функціонування ШІ («чорна скринька» – BlackBox AI), які можуть виникати, наприклад, через нерепрезентативні дані для навчання ШІ. Як наслідок, це може підривати принципи змагальності та права на обґрунтований захист.

Обґрунтовується теза, що повністю замінити людину-адвоката штучний інтелект не зможе, але він кардинально змінює саму сутність професії. Роль адвоката трансформується від простого ретранслятора правових знань до верифікатора, етичного контролера та стражника, який здатний критично оцінювати та відповідально використовувати технологічні інструменти. З огляду на ініціативи професійних спільнот, зокрема створення Національною асоціацією адвокатів України робочої групи з питань правового регулювання ШІ, підкреслюється нагальна потреба в адаптації національного законодавства. На підставі зроблених висновків сформульовано конкретні пропозиції щодо внесення змін до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність» та Правил адвокатської етики.

Ключові слова: штучний інтелект, цифровізація, онлайн-консультації, адвокатська етика, цифрове правосуддя, відповідальність адвоката, конфіденційність.

This article is dedicated to an in-depth scientific analysis of the ethical and legal challenges facing the legal profession amidst the intensive digitalization of legal practice and, in particular, the implementation of artificial intelligence (AI) technologies in the judicial process. The dialectical nature of digital transformation is explored: on the one hand, its positive aspects, such as the democratization of access to justice through online platforms and increased efficiency in providing legal aid, are considered. On the other hand, the focus is on a range of emerging problems: the legal ambiguity of remote consultations, the risks of the digital divide, and the depersonalization of legal services. Key attention is concentrated on deconstructing the ethical dilemmas inherent in the use of generative AI systems like ChatGPT. Based on an analysis of recent judicial practice in Ukraine and the USA, the issue of the advocate's personal responsibility for inaccurate information ("hallucinations") generated by algorithms is revealed, which makes delegating professional responsibility to a machine impossible. The fundamental threat of breaching the principle of confidentiality and attorney-client privilege when using public cloud services is examined. Systemic risks associated with algorithmic bias and the opacity of AI operations ("black box") are also analyzed. The thesis is substantiated that in these new realities, the role of the advocate is not diminished but transformed from a simple relay of legal knowledge to a verifier, ethical controller, and strategist capable of critically evaluating and responsibly using technological tools. Based on the conclusions drawn, specific proposals are formulated for amending the Law of Ukraine "On the Bar and Practice of Law" and the Rules of Advocate's Ethics to adapt them to the challenges of the digital age.

Key words: artificial intelligence, digitalization, online consultations, lawyer ethics, digital justice, lawyer responsibility, confidentiality.

Стрімкий розвиток технологій штучного інтелекту – від систем предиктивного аналізу судових рішень до платформ для автоматизації підготовки процесуальних документів – відкриває нові горизонти для підвищення ефективності (результативності та оперативності) та доступності правничої допомоги. Водночас, інтеграція ШІ в настільки чутливу сферу, як судовий процес, породжує безпрецедентні етичні виклики для ключового суб'єкта системи захисту прав людини – адвоката. В умовах сьогодення є необхідність формування адекватної доктринальної та нормативної відповіді, здатної гармоні-

зувати технологічний прогрес із фундаментальними принципами професії адвоката.

Метою дослідження є здійснення глибокого етичного аналізу ролі адвоката в умовах використання ШІ у судовому процесі, ідентифікація основних ризиків та розробка пропозицій щодо їх мінімізації. Окремо важливо проаналізувати етичні аспекти проведення адвокатами онлайн-консультацій.

Проблематика впливу ШІ на юридичну професію активно досліджується на міжнародному рівні. Варто відзначити праці Р. Саскінда (R. Susskind), який одним із

перших спрогнозував кардинальну трансформацію ринку юридичних послуг [1], та Явар Батаїс (Yavar Bathaee), який дослідив проблему «чорної скриньки» в системах ШІ для юридичного напрямку [2]. На європейському рівні вагомим орієнтиром є Хартія Ради Європи з етики використання штучного інтелекту в судових системах (CEREJ) [3]. В українській науковій думці окремі аспекти більш широкої цифрової трансформації правової сфери, зокрема питання цифровізації судочинства (праці Шевчука М. В. [4]) та використання електронних доказів (дослідження Гончаренка О. П. та Лисенко Т. І. [5]), вже знаходили своє відображення. Однак, комплексний етичний аналіз специфічних викликів, пов'язаних із застосуванням саме штучного інтелекту в адвокатській діяльності, та розробка відповідних рекомендацій ще не стали предметом системних наукових розвідок, що й підкреслює нагальну потребу та актуальність даного дослідження.

На сьогодні ШІ-системи в юриспруденції переважно функціонують як інструменти підтримки прийняття рішень (decision-support systems), а не їх повної заміни. Їх можна класифікувати за кількома напрямками:

1) інформаційно-пошукові системи, що використовують обробку природної мови (NLP – Natural Language Processing) для аналізу величезних масивів даних з законодавства та судової практики (напр., Casetext, ROSS Intelligence);

2) аналітичні системи, які використовують інструменти, що аналізують дані минулих судових справ для прогнозування ймовірності того чи іншого рішення;

3) системи автоматизації документообігу, тобто програми для генерації типових шаблонних документів (стандартних позовів, договорів, клопотань), що значно скорочує час на рутинну роботу.

Потенційна користь цих технологій очевидна: прискорення процесу, зменшення витрат для клієнта, демократизація доступу до правової інформації. Проте за фасадом ефективності приховано значні етичні ризики, що безпосередньо стосуються діяльності адвоката.

Сучасна правова система зазнає докорінних змін під впливом цифрових технологій. Актуальним є дослідження трансформації традиційного формату надання правничої допомоги в умовах цифровізації суспільства. Онлайн-консультації, мобільні додатки, чат-боти, платформи штучного інтелекту – ці інструменти сьогодні дедалі активніше впроваджуються у правничу практику. Ця цифрова трансформація, з одного боку, демократизує доступ до правосуддя, а з іншого – породжує комплекс проблем, що вимагають глибокого наукового аналізу, особливо в контексті використання таких складних технологій, як штучний інтелект.

Цифровізація правничої допомоги має виразний соціальний вимір. Однією з ключових її переваг є суттєве розширення доступу до правосуддя для вразливих категорій населення. Цифрові інструменти усувають бар'єри фізичної присутності та дозволяють отримати юридичну консультацію незалежно від місця перебування особи. Окрім цього, цифровий формат сприяє значній економії як часу, так і фінансових ресурсів для обох сторін, підвищуючи оперативність реагування на правові запити. Таким чином, цифровізація є не лише інструментом технічного вдосконалення, а й важливим соціальним чинником забезпечення рівності та ефективності.

Водночас, попри численні переваги, впровадження онлайн-консультацій і правничих цифрових платформ супроводжується низкою суттєвих проблем. Насамперед, це правова невизначеність статусу дистанційних юридичних консультацій. Критичною загрозою є питання конфіденційності та безпеки персональних даних. Не менш важливою проблемою залишається явище цифрової нерівності – тобто обмеженого доступу певних категорій громадян до цифрових технологій та Інтернету,

а також браку навичок їх використання, – що створює новий, цифровий бар'єр у доступі до правосуддя. Існує також ризик знеособлення правничої допомоги, оскільки технічні засоби не здатні повною мірою відтворити міжособистісний вимір, що передбачає емпатію та гнучкість мислення. Враховуючи вищезазначене, доцільно внести зміни до Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність», а саме доповнити статтю 19 «Види адвокатської діяльності» пунктом, що прямо передбачає такий вид діяльності, як «надання правничої (правової) допомоги з використанням інформаційно-комунікаційних систем у дистанційному форматі (онлайн-консультації)», для усунення правової невизначеності. Також на перспективу слід продумати можливість залучення регіональних органів адвокатського самоврядування, а саме рад адвокатів регіонів для створення офіційних онлайн-платформ, де буде проходити верифікація адвокатів, які надають допомогу клієнтам у вигляді консультацій. Для клієнтів це буде гарантією, що з ними спілкується реальний адвокат, а не згенерована картинка з сумнівними порадами від ШІ.

Заборонити використання інструментів ШІ зараз вже неможливо. Тому необхідно проаналізувати і встановити законні, в тому числі і етичні межі їх використання. Більшу кількість питань викликає можливе порушення принципу конфіденційності – це фундаментальний принцип адвокатської діяльності. Використання сторонніх ШІ-платформ, особливо хмарних, неминуче пов'язане з передачею даних клієнта третім особам – розробникам ПЗ та власникам сервісів. Адвокат повинен поставити собі питання: чи є ці дані достатньо захищеними? Чи відповідає політика конфіденційності розробника вимогам Закону України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність»? Адвокат, завантажуючи фабулу справи в онлайн-систему для аналізу, може ненавмисно порушити адвокатську таємницю. Отже, виникає обов'язок не просто використовувати інструмент, а здійснювати його ретельну перевірку на предмет кібербезпеки та надійності.

Правила адвокатської етики вимагають від адвоката діяти компетентно. В контексті ШІ це означає не лише вміння натискати кнопки в програмі, але й глибоке розуміння її можливостей та, що важливіше, обмежень. Якщо ШІ-система пропустила релевантне судові рішення або згенерувала хибний правовий висновок, хто несе відповідальність перед клієнтом? Відповідь однозначна: адвокат. Він не може перекласти свою професійну відповідальність на алгоритм. Це перетворює адвоката на «супервайзера» технології, який зобов'язаний перевіряти та валідувати будь-які результати, отримані за допомогою ШІ, перш ніж покладати їх в основу своєї правової позиції.

ШІ навчається на великій кількості наявних даних. Якщо ці дані відображають історично сформовані соціальні упередження (наприклад, щодо певних соціальних груп, гендеру чи раси), алгоритм неминує їх відтворити та, можливо, навіть посилить. Предиктивна система може показати вищу ймовірність обвинувального вироку для представника певної меншини не через обставини справи, а через упередженість у даних, на яких вона навчалася. Адвокат, що використовує такий інструмент без критичного аналізу, ризикує не лише ввести в оману клієнта, але й опосередковано легітимізувати дискримінаційну практику. Обов'язок адвоката – протидіяти упередженості, а не посилювати її за допомогою некритичного використання технологій.

Цікавою є проблема «чорної скриньки» та право на справедливий суд. Сучасні системи штучного інтелекту побудовані на алгоритмах машинного навчання, які в багатьох випадках є функціонально «чорними скриньками» для людей – вони видають результат, але логіку його отримання іноді не можуть повністю пояснити навіть розробники конкретної системи. Як адвокат може обґрунтувати свою позицію в суді, якщо вона базується на висновку ШІ,

який він сам не може до кінця пояснити? Це прямо суперечить принципу змагальності та праву сторони на обґрунтоване рішення. Якщо прокурор використовує предиктивну систему для обґрунтування необхідності утримання під вартою, сторона захисту повинна мати право знати, як працює цей алгоритм, на яких даних він навчався і які фактори були визнані ключовими. Без такої прозорості право на ефективний захист стає ілюзорним.

В умовах, коли базовий правовий аналіз може бути виконаний машиною, цінність адвоката зміщується від монополії на знання до виконання унікальних людських функцій.

По-перше, це стратегічне мислення. ІІІ може проаналізувати факти, але лише людина може вибудувати комплексну стратегію захисту, враховуючи психологію судді, особливості опонента та довгострокові інтереси клієнта. По-друге, це емпатія та комунікація, тобто здатність зрозуміти клієнта, надати йому психологічну підтримку та переконливо викласти позицію перед судом залишається суто людською компетенцією. По-третє, це етичний контроль. Адвокат стає останнім «фільтром», який оцінює поради ІІІ не лише з точки зору їх формальної правильності, але й з позиції етики, справедливості та відповідності духу, а не лише букви закону.

Органам адвокатського самоврядування в Україні, зокрема Національній асоціації адвокатів України (НААУ), варто розробити та імплементувати керівні роз'яснення або доповнення до Правил адвокатської етики, які б регулювали використання ІІІ. Міжнародний досвід, зокрема рекомендації Ради адвокатських та правничих товариств Європи (CCBE) [6], можуть слугувати тут добрим прикладом.

З метою формування стабільного нормативно-правового та етичного підґрунтя для розвитку цифрової правничої практики на підставі проведеного аналізу пропонується внести зміни до Правил адвокатської етики:

1. Розділ II «Основні принципи адвокатської етики» доповнити статтею «Технологічна компетентність», виклавши її в такій редакції: «Адвокат зобов'язаний підтримувати належний рівень знань та навичок у сфері сучасних інформаційних технологій, що використовуються в адвокатській діяльності, включаючи розуміння переваг та ризиків, пов'язаних з їх застосуванням, з метою надання клієнту компетентної правничої допомоги».

2. Статтю 10 «Конфіденційність» доповнити наступним: «При використанні цифрових платформ та програмного забезпечення, зокрема систем штучного інтелекту, для обробки інформації, що становить адвокатську таємницю, адвокат зобов'язаний вжити всіх необхідних та доступних йому розумних заходів для запобігання несанкціонованому доступу до такої інформації. До таких заходів належать, як мінімум, ретельна перевірка постачальника технологічних послуг, умов користування відповідним програмним продуктом та застосування належних технічних і організаційних засобів захисту».

Розділ XI «Відповідальність за порушення правил адвокатської етики» доповнити положенням, яке б чітко встановило, що: «Використання адвокатом систем штучного інтелекту чи інших технологій для підготовки документів або формування правової позиції не звільняє його від персональної професійної відповідальності за якість та зміст наданої правничої допомоги. Адвокат зобов'язаний ретельно перевіряти будь-яку інформацію, згенеровану такими системами, на предмет її достовірності, актуальності та відповідності чинному законодавству».

Варто зазначити, що запропоноване поняття «належного рівня знань та навичок» у сфері інформаційних технологій є оціночним. Детальна його конкретизація безпосередньо в Правилах адвокатської етики може бути недоцільною через швидкий розвиток технологій та різно-

манітність адвокатських практик. Однак, під «належним рівнем», як мінімум, слід розуміти:

- усвідомлення адвокатом переваг та ризиків, пов'язаних із використанням конкретних цифрових інструментів та платформ, особливо тих, що передбачають обробку конфіденційної інформації та адвокатської таємниці;
- базове розуміння принципів кібербезпеки та захисту даних при використанні комп'ютерної техніки, програмного забезпечення та інтернет-сервісів;
- здатність критично оцінювати інформацію, згенеровану системами штучного інтелекту, та усвідомлення їх потенційних обмежень, включаючи можливість помилок та «галюцинацій»;
- вміння обирати технологічні рішення, які відповідають вимогам чинного законодавства та Правил адвокатської етики, зокрема щодо конфіденційності.

Оцінка відповідності цьому рівню, ймовірно, має здійснюватися з урахуванням конкретних обставин діяльності адвоката та загальновизнаних стандартів професійної обачності. У подальшому, Національна асоціація адвокатів України могла б розробити методичні рекомендації або керівні роз'яснення, які б допомогли адвокатам орієнтуватися у питаннях підтримки своєї технологічної компетентності, можливо, шляхом запровадження відповідних програм підвищення кваліфікації.

Запропоноване положення про обов'язок адвоката «вжити розумних заходів» для захисту адвокатської таємниці при використанні цифрових технологій також є оціночним, що дозволяє нормі залишатися актуальною в умовах швидкого технологічного розвитку. Водночас, зміст цього поняття потребує осмислення. Окрім вже зазначеної в пропозиції «ретельної перевірки постачальника технологічних послуг та умов користування відповідним програмним продуктом», до таких «розумних заходів» можна віднести, зокрема (але не виключно):

- використання складних, унікальних паролів та, де можливо, двофакторної автентифікації для доступу до облікових записів та пристроїв;
- регулярне оновлення операційних систем та програмного забезпечення, антивірусних програм;
- використання шифрування даних при їх зберіганні та передачі, особливо якщо йдеться про чутливу інформацію клієнта;
- обережність при використанні публічних та незахищених Wi-Fi мереж для роботи з конфіденційними даними;
- уважне вивчення політики конфіденційності та умов використання сервісів, зокрема платформ штучного інтелекту, на предмет того, як вони обробляють, зберігають та використовують завантажені дані;
- застосування методів анонімізації або псевдонімізації інформації про клієнта перед її завантаженням у систему ІІІ, якщо повна конфіденційність не гарантована постачальником послуг і це не шкодить суті запиту до системи;
- надання переваги тим програмним продуктам та сервісам, які пропонують наскрізне шифрування, можливість локальної обробки даних або спеціальні режими для збереження конфіденційності;
- проведення періодичної оцінки ризиків безпеки, пов'язаних з використовуваними цифровими інструментами.

Звичайно, конкретний набір «розумних заходів» залежатиме від специфіки ситуації, чутливості інформації, типу використовуваної технології та доступних засобів захисту. Головним критерієм має бути відповідність дій адвоката стандарту обачливого та компетентного професіонала, який прагне максимально захистити таємницю свого клієнта.

Усі наведені пропозиції є першочерговими, а подальший розвиток технологій може вимагати нових змін.

Особливої гостроти зазначені проблеми набувають при використанні генеративних систем ШІ, наприклад, таких як ChatGPT. Теоретичні побоювання щодо їх застосування вже знайшли своє практичне відображення в судовій практиці як України, так і інших держав. Центральною проблемою залишається професійна відповідальність та компетентність адвоката. Нерозуміння того, що ШІ може генерувати неправдиву інформацію («галюцинувати»), призводить до катастрофічних наслідків. Хрестоматійним став випадок у США у справі *Mata v. Avianca*, де адвокати Пітер Лодук та Стівен Шварц використали ChatGPT для пошуку судових прецедентів та подали до суду клопотання, що містило посилання на шість вигаданих справ [7]. Суд розцінив це як дію з недобросовісними намірами та наклав на юристів стягнення, зазначивши, що технологічний прогрес є звичайною справою, проте він не скасовує обов'язку адвоката перевіряти достовірність наданої інформації.

Українська судова система також почала формувати свою позицію. Судді Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду вирішили, що посилання адвоката на відповіді, що надав штучний інтелект ChatGPT, є зловживанням процесуальними правами. Відповідну ухвалу КГС ВС виніс 8 лютого 2024 року по справі 925/200/22 [8]. Заявник в обґрунтування необхідності роз'яснити поняття «добровільне зобов'язання», вжите у постанові, серед іншого посилається на відповіді, що надав штучний інтелект «ChatGPT» в ході аналізу цього поняття, а також вказує, що вжите судом поняття суперечить теоретичному поняттю, закріпленому в нормах матеріального права [9].

Показовою є окрема думка по цій справі судді Верховного Суду Ганни Вронської. Так, вона підкреслила, що пославшись на відповіді, згенеровані ШІ «ChatGPT», з метою обґрунтування своєї позиції, зважаючи зміст заяви, наведені в ній доводи та аргументи, заявник не виявив неповагу до Суду та не поставив під сумнів його висновки, навпаки – прагнув з'ясувати та уточнити окремі висновки з питань, щодо яких висловився Верховний Суд [10].

Суддя зазначила, що саме по собі посилання на інформацію, згенеровану ChatGPT, не може автоматично визнаватися зловживанням процесуальними правами. Проте вона наголосила, що особа, яка подає до суду такий документ, «повністю несе відповідальність за його зміст». Суддя підкреслила, що ШІ може бути корисним інструментом, але адвокат має виступати в ролі кваліфікованого верифікатора, перевіряючи кожне твердження. Цей підхід демонструє збалансовану позицію: не забороняти технологію, а вимагати відповідального її використання.

Проте, не завжди використання ШІ обмежується лише питанням достовірності згенерованої інформації.

Іноді воно перетинається з фундаментальними принципами судочинства, такими як повага до суду. Так, у червні 2025 року Апеляційна палата Вищого антикорупційного суду повернула апеляційну скаргу, підготовлену заявницею за допомогою ChatGPT за порадою її адвокатів, які вважали справу безперспективною. Заявниця сама вказала в скаргі на використання ШІ, зазначивши, що це було зроблено для створення прецеденту «протистояння логічного ChatGPT, з самим „справедливим“ українським судочинством». Суд розцінив використання таких формулювань, як «формальна бюрократична відписка» та саркастичні лапки у словосполученні «справедливе українське судочинство», як явну неповагу до суду. Суддя підкреслив, що апелювання до позиції, згенерованої ChatGPT, є зловживанням процесуальними правами та проявом неповаги не лише до конкретного суду, але й до судової системи загалом [11]. Цей випадок підкреслює, що окрім фактологічної перевірки, адвокати та їхні клієнти мають усвідомлювати етичні межі та відповідальність за тон і зміст документів, навіть якщо вони частково створені ШІ.

На жаль, практика свідчить і про фундаментальне нерозуміння природи ШІ. Так, в одному із судів міста Запоріжжя адвокат намагався долучити до матеріалів справи розрахунки ChatGPT як доказ, замість надання експертного висновку. Проте суддя відмовилася їх враховувати, оскільки «письмові пояснення адвоката, в яких він посилається на висновки штучного інтелекту, суд сприйняв як неповагу до процесу. Суддя зазначила, що в Євросоюзі використання штучного інтелекту у судових процесах почалося ще у 2018 році, але його застосування має відповідати принципам правосуддя [12]. Цей випадок ілюструє не просто відсутність перевірки, а хибне сприйняття згенерованого тексту як джерела достовірних фактів, що свідчить про критично низький рівень технологічної грамотності.

Ці приклади акцентують увагу і на проблемі конфіденційності. Завантажуючи фабулу справи в публічні системи ШІ, адвокат може ненавмисно розголосити адвокатську таємницю, оскільки ці дані можуть використовуватись для подальшого навчання моделі. Це створює прямі ризики для клієнта та є грубим порушенням професійної етики.

Цифрова трансформація правничої допомоги, включно з інтеграцією ШІ, є неминучим та багатограним процесом. Отже, інтеграція ШІ не зменшує значущості адвоката, а радше переформатовує його функції, висуваючи на передній план здібності до стратегічного аналізу, етичного судження та критичної верифікації технологічних інструментів. Аналіз судової практики показує, що правова спільнота зіткнулася з реальними випадками як некомпетентного, так і фундаментально неправильного використання ШІ. Це свідчить про нагальну потребу у формуванні чітких регуляторних рамок.

ЛІТЕРАТУРА

1. Susskind R., Susskind D. *The Future of the Professions: How Technology Will Transform the Work of Human Experts*. Updated ed. Oxford : OUP Oxford, 2022. 592 p.
2. Bathae Y. The Artificial Intelligence Black Box and the Failure of Intent and Causation. *Harvard Journal of Law & Technology*. 2018. Vol. 31, no. 2. P. 889–938.
3. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment. Council of Europe. 2018. URL: <https://rm.coe.int/ethical-charter-en-for-publication-4-december-2018/16808f699c> (дата звернення: 20.06.2025).
4. Шевчук М. В. Актуальні питання цифровізації судочинства в Україні: виклики та перспективи. *Право України*. 2022. № 3. С. 67–75.
5. Гончаренко О. П., Лисенко Т. І. Електронні докази в адміністративному судочинстві: проблеми теорії та практики. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2021. Т. 28, № 4. С. 102–111.
6. CCBE considerations on the legal aspects of artificial intelligence. Council of Bars and Law Societies of Europe. 2020. URL: https://www.ccbe.eu/fileadmin/speciality_distribution/public/documents/IT_LAW/ITL_Guides_recommendations/EN_ITL_20200220_CCBE-considerations-on-the-Legal-Aspects-of-AI.pdf (дата звернення: 20.06.2025).
7. Чат-бот підвів адвокатів через сфабриковані ним справи. *Закон і Бізнес*. 26.06.2023. URL: <https://zib.com.ua/ua/156657.html#> (дата звернення: 20.06.2025).
8. Ухвала Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 08 лютого 2024 року у справі № 925/200/22. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/1169846393> (дата звернення: 20.06.2025).

9. Як юристам НЕ слід використовувати Chat GPT у судовому процесі: Позиція Верховного Суду. *Go Online Law School*. 2024. URL: <https://www.goonlinelawschool.com/post/як-юристам-не-слід-використовувати-chat-gpt-у-судовому-процесі-позиція-верховного-суду> (дата звернення: 20.06.2025).

10. Саме по собі посилання на інформацію, згенеровану ChatGPT, не може визнаватися зловживанням процесуальними правами – окрема думка судді ВС. *Судово-юридична газета*. 2024. URL: <https://sud.ua/uk/news/publication/294767-sama-po-sebe-ssylka-na-informatsiyu-sgenerirovannuyu-chatgpt-ne-mozhet-priznavatsya-zloupotrebleniem-protssessualnymi-pravami-osoboe-mnenie-sudi-vs> (дата звернення: 20.06.2025).

11. «Протистояння логічного ChatGPT зі справедливим українським судочинством». Суд відхилив апеляцію українки, створену за допомогою ШІ. *dev.ua*. 13 червня 2025. URL: <https://dev.ua/news/chatgpt-v-sudi-1749812361> (дата звернення: 20.06.2025).

12. В Запоріжжі адвокат надав суду докази від чату ChatGPT. *РІА-Мелітополь*. 2024. URL: <https://ria-m.tv/ua/news/368275/v-zaporijji-advokat-nadav-sudu-dokazi-vid-chatu-chatgpt.html> (дата звернення: 20.06.2025).